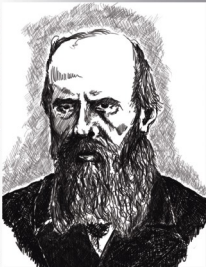

Fiodor Michajlovič

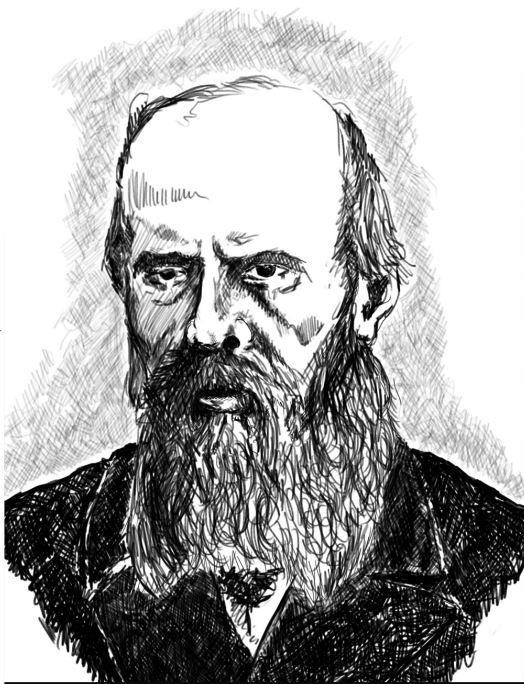
DOSTOJEVSKIJ

**Zápisky
z podzemia
Zlý žart**

EUROPA

Fiodor Michajlovič
DOSTOJEVSKIJ

**Zápisky
z podzemia
Zlý žart**

edícia
PREMENA
zväzok 29

**Фёдор Михайлович
Достоевский**

**Записки из подполья
Скверный анекдот**

Fiodor M. Dostojevskij: Zápisky z podzemia, Zlý žart

Preklad © Marta Lesná, dedičia 2012

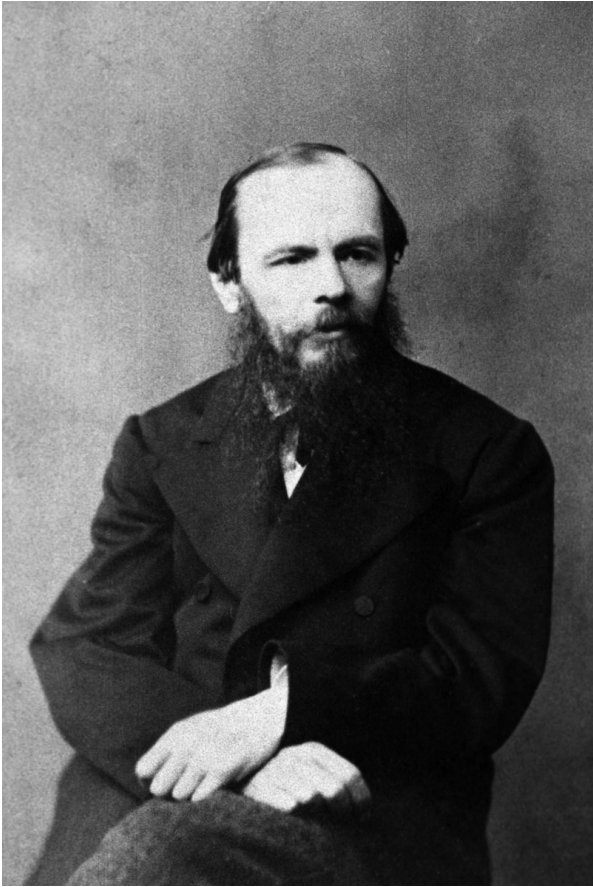
Návrh prebalu, kresba a grafická úprava © Martin Vrabc 2012

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2012 bee&honey

Ako dvadsiaty deviaty zväzok edície Premena vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2012

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89111-81-7

Дедовъ Соинъевичъ

Zápisky z podzemia

1/ PODZEMIE*

I

Som človek chorý... Som zlostný. Som neprít'azlivý. Myslím, že mám chorú pečeň. O svojej chorobe však nemám ani potuchy a neviem presne, čo ma bolí. Neliečim sa a nikdy som sa neliečil, hoci si medicínu a doktorov vážim. Navyše som nesmierne poverčivý; alebo aspoň natoľko, aby som si medicínu vážil. (Mám náležité vzdelanie, aby som nebol poverčivý, ale som poverčivý.) Nie, prosím, nechcem sa liečiť zo zlosti. Tomu vy asi neporozumiete. Ale ja, prosím, tomu rozumiem. Samozrejme, nie som schopný vám vysvetliť, komu v tomto prípade svojou zlosťou podkúrim; viem veľmi dobre, že ani doktorov nijako nepošpiním, keďže sa u nich neliečim; viem lepšie ako ktokoľvek iný, že tým všetkým uškodím len sám sebe, viac nikomu. No ak sa predsa neliečim, tak zo zlosti. Pečeň bolí, tak nech ma bolí ešte väčšmi!

Žijem si takto už dlho, asi dvadsať rokov. Teraz mám štyridsať. Predtým som úradničil, teraz neúradničím. Bol som zlostný úradník. Grobianil som a robilo mi to potešenie. Nijaké úplatky som nebral, a tak som si to musel niečím vynahradiť. (Zlý vtíp, ale nepreškrtnem ho. Napísal som ho v predpoklade, že bude veľmi ostrý; ale keď teraz vidím, že som sa chcel iba odporne vystatovať, náročky ho nevyškrtnem!) Keď k stolu, za ktorým som sedel, prišli nejaké stránky po informácie, škrípал som zubami a cítil nenásytnú slasť, ak

* Autor zápiskov, ako aj samy Zápisky sú, prirodzene, vymyslené. Napriek tomu postavy, ako je pisateľ takých zápiskov, nielenže môžu, ale musia existovať v našej spoločnosti, ak berieme do úvahy okolnosti, za ktorých vlastne naša spoločnosť vznikala. Chcel som verejnosti ukázať istú povahu minulej nedávnej doby, aby ju videla lepšie, nielen letmo. Predstavuje generáciu, ktorá ešte dožíva. V tomto úryvku s titulkom Podzemie predstavuje táto postava samu seba, svoj názor, a akoby chcela uviesť dôvody, prečo sa zjavila a musela sa zjaviť v našej spoločnosti. V ďalšom úryvku to budú už pravé zápisky tejto postavy o niektorých udalostiach jej života.

Fiodor M. Dostojevskij

sa mi podarilo kohosi uraziť. Boli to zväčša plachí ľudia, ako bývajú stránky. Z frajerov som najväčšmi neznášal jedného dôstojníka. Nijako sa nechcel pokoriť a do omrzenia rinčal šabl'ou. Pre tú šabl'ou sme pol druhu roka stáli na bojovej nohe. Naostatok som zvíťazil. Prestal rinčať. Stalo sa to napokon ešte za mojej mladosti. A či viete, páni, na čo som sústredoval svoju zlosť? Celý figeľ bol v tom, najväčšia podlosť tkvela v tom, že som si jednoducho, dokonca aj v okamihu, keď vo mne najväčšmi kypela žĺč, hanebne uvedomoval, že nielen nie som zlostný, ale ani nazlostný, že len zbytočne naháňam strach a sám sa na tom bavím. Soptím hnevom, ale keby ste mi priniesli nejakú bábiku, ponúkli ma osladeným čajíkom, azda by som sa upokojil. Dokonca sa v duchu rozcitliviem, hoci potom zaiste budem škripať zubami sám na seba a od hanby trpieť nespavosťou niekoľko mesiacov. Taký som.

Pred chvíľou som klamal, že som bol zlostným úradníkom. Klamal som zo zlosti. Jednoducho som rozmaznával aj stránky, aj dôstojníka a v podstate som sa na zlosť nikdy nezmohol. Ustavične som si uvedomoval, že mám v sebe veľa, preveľa celkom protichodných vlastností. Cítil som, že tie protichodné vlastnosti mnou priam lomcujú. Vedel som, že mnou po celý život lomcovali, drali sa zo mňa von, ale ja som ich v sebe tľal a tľal, náročky som im nedovolil prejaviť sa. Trýznili ma, až som sa hanbil; až ma kŕče chytali a naostatok ma tie vlastnosti omrzeli, ako len omrzeli! A či sa vám, páni, nezdá, že sa teraz pred vami z čohosi kajám, že vás za niečo prosím o odpustenie? Som presvedčený, že sa vám to zdá. Napokon, ubezpečujem vás, je mi celkom fuk, ak sa vám to aj zdá ...

Nielenže som sa nezmohol na zlosť, ale ani na nič iné: nebol som zlý ani dobrý, podlý ani čestný, hrdina ani zbabelec. Teraz dožívam vo svojom kúte a utešujem sa zlostnou a malichernou útechou, že múdry človek sa ani nemôže vážne niečím stať, stať sa môže niečím iba hlupák. Áno, prosím, múdry človek devätnásteho storočia má a morálne je povinný byť prevažne bezcharakternou bytosťou; a charakterný človek, činovník – prevažne obmedzenou bytosťou. To je moje štyridsaťročné presvedčenie. Teraz mám štyridsať a štyridsať

rokov je už celý život; veď je to pokročilá staroba. Žiť vyše štyridsať rokov je neslušné, banálne, amorálne! Kto žije viac ako štyridsať rokov? Len mi to úprimne, čestne povedzte! Poviem vám, kto žije: hlupáci a darebáci. Poviem to všetkým starým ľuďom rovno do očí, všetkým tým váženým starcom, všetkým tým striebrovlasým a voňavým starcom! Poviem to do očí celému svetu! Mám právo to povedať, lebo sám sa dožijem šesťdesiatky! Dožijem sa sedemdesiatky! Dožijem sa osemdesiatky! Čakajte, len naberiem dych...

Podistým si myslíte, páni, že vás chcem obveseliť. Aj v tom sa mýlite. Vôbec nie som taký veselý, ako sa vám zdá, alebo ako sa vám možno zdá; napokon, ak vás všetky tie reči rozčuľujú (a ja už cítim, že sa rozčuľujete) a chcete sa ma spýtať, kto vlastne som, odpovedám: som úradník 8. triedy. Pracoval som, aby bolo čo jesť (ale nielen preto), a keď mi vlani istý vzdialený príbuzný odkázal v závete šesťtisíc rubľov, hneď som šiel do výslužby a usadil sa v tomto kúte. Izbu mám mizernú, škaredú, na predmestí. Slúžka pochádza z dediny, stará baba, zlostná z hlúposti a navyše vždy hnusne zapácha. Vraví, že petrohradské podnebie mi škodí a že pri mojich chatrných financiách sa v Petrohrade žije veľmi draho. To všetko viem, lepšie ako všetci tí skúsení radcovia a prikyvovači, čo požrali všetku múdrosť. Ja však ostanem v Petrohrade, z Petrohradu sa nevyst'ahujem! Nevyst'ahujem sa preto... Ech, veď vôbec nezáleží na tom, či sa vyst'ahujem, alebo nie.

A vôbec, o čom môže slušný človek hovoriť s najväčším potešením?

Odpovedám: o sebe.

Tak teda budem hovoriť o sebe.

II

Chcem vám porozprávať, páni, či to chcete počuť, alebo nechcete, prečo som nebol schopný ani stať sa zbabelcom. Slávnostne vyhlasujem, že som sa veľa ráz chcel stať zbabelcom.

Ale ani to som si nezaslúžil. Prisahám vám, páni, že mať o sebe privysokú mienku je choroba, naozajstná, hotová choroba. Na bežný život by celkom stačilo zvyčajné ľudské vedomie, totiž o polovicu, o štvrtinu menšie ako dávka, aká sa ujde vzdelancovi nášho nešťastného devätnásteho storočia, ba čo viac, tomu, ktorého hlavným nešťastím je bývať v Petrohrade, najabstraktnejšom a najvykonštruovanejšom meste na celej zemeguli. (Sú mestá vykonštruované a nevykonštruované.) Celkom by stačilo napríklad vedomie, s akým žijú všetci takzvaní bezprostrední ľudia a činovníci. Myslíte si, o to sa stavím, že to všetko píšem z vystatovačnosti, aby som si podal činovníkov, a s vystatovačnou nevychovanosťou rinčím šablňou ako môj dôstojník. Ale, páni, kto sa vystatuje vlastnými chorobami, navyše strúha z nich parádu?

Nuž, čože ja, všetci to robia; práve chorobami sa vystatujú a ja možno najväčšmi. Neškriepme sa; moja námietka je nezmysel. No predsa len som pevne presvedčený, že chorobné je nielen mať priveľa vedomia, ale každé vedomie. Trvám na tom. Aj toto na chvíľu nechajme. Len si povedzte, prečo ako naschvál vo chvíľach, áno, práve vo chvíľach, keď som bol najväčšmi schopný vnímať všetky nuansy „všetkého krásneho a vznešeného“, ako sa kedysi vyjadrovali, podarilo sa mi už nevnímať, ale robiť také neslušnosti, také, ktoré... nuž, skrátka, hoci to azda všetci robia, ale ktoré ako naschvál prichádzali na mňa, práve keď som si najväčšmi uvedomoval, že by som ich nemal robiť. Čím väčšmi som vnímal dobre a všetko to „krásne a vznešené“, tým hlbšie som sa prepadával do svojho marasu a tým schopnejší som bol úplne v ňom uviaznuť. Ale hlavná črta bola v tom, že to všetko akoby nebolo vo mne náhodné, ale akoby to tam malo byť. Akoby to bol môj najprirodzenejší stav, a tým nie choroba, ani porobenina, až ma napokon prešla chuť bojovať proti tejto porobenine. Skončilo sa to tak, že som div neuveril (možno som aj uveril), že je to môj normálny stav. Ale sprvu, zo začiatku, som si v tomto boji vytrpel toľko múk! Neveril som, že by sa to stávalo aj iným, a preto som to celý život nosil v sebe ako tajomstvo. Hanbil som sa (možno sa

dokonca hanbím aj teraz); dospel som tak ďaleko, že som zavše cítil akúsi tajnú nenormálnu, podlú rozkoš vracat' sa za odpornej petrohrskej noci do svojho kúta a vo zvýšenej miere si uvedomovať, že dnes som znova vyviedol špinavosť, že to už nijako nemôžem odčiniť a vnútorne, tajne sa moriť, zhrýzať sa, karhať sa a sužovať, kým sa trpkosť napokon nepremenila v akúsi hanebnú, prekliatu slasť a napokon vo vyložení opravdivú rozkoš! Áno, v rozkoš, v rozkoš! Trvám na tom. Hovorím o tom preto, že sa ustavične chceme presne dozvedieť, či aj iní mávajú také rozkoše. Vysvetlím vám to: mať rozkoš z toho, že si práve prijasne uvedomíme svoje poníženie; z toho, že sami cítime, že sme došli po krajnú hranicu; že je to škaredé, ale inak to ani nemôže byť; že už nemáme východisko, že sa už nikdy nestaneme inými; že dokonca keby ešte aj zvyšoval čas a viera, aby sme sa premenili na čosi iné, zaiste by sme sa sami nechceli premeniť; a keby sme chceli, ani tak by sme sa na nič nezmohli, lebo v skutočnosti sa možno ani nemáme na čo premeniť. Ale najmä a koniec koncov, že to všetko sa odohráva podľa normálnych a základných zákonov intenzívneho vedomia a zo zotrvačnosti priamo vyplývajúcej z týchto zákonov, a tu sa nielenže nemožno premeniť, ale jednoducho si nič nepočneme. Výsledkom intenzívneho vedomia napríklad bude: dobre, že si podliak, akoby sme tým podliaka utešili, keď aj sám cíti, že naozaj je podliak. Ale dost'... Ech, či som táral, a čo som vysvetlil? Ako som objasnil rozkoš? No ja to vysvetlím! Pôjdem až do dôsledkov! Práve preto som chytil pero do rúk...

Napríklad som hrozne samol'úby. Som domýšľavý a urážlivý ako hrbáč alebo trpaslík, ale naozaj bývali chvíle, že keby som bol dostal zaucho, možno by som sa mu dokonca bol aj potešil. Vážne hovorím: zaiste by som aj v tom našiel istú rozkoš, prirodzene, rozkoš zúfalstva, ale veď práve zúfalstvo prináša najohnivejšiu rozkoš, najmä keď si priveľmi silne uvedomujeme bezvýchodiskovosť svojho položenia. A ak utržíme zaucho, prestaneme si uvedomovať, že nás rozpučili ako dákeho červa. Hlavné je, a čo ako

to rozoberám, predsa mi vychádza, že vždy ja prvý som vo všetkom vinný, a čo je najurážlivejšie, vinný bez viny a takpovediac podľa zákonov prírody. Vinný som, po prvé, preto, že som múdrejší ako celé moje okolie. (Ustavične som sa pokladal za múdrejšieho ako celé moje okolie, a zavše – ani to mi neuveríte – som mal preto výčitky svedomia. Aspoň som po celý život hľadel kamsi bokom a nikdy som nemohol pozerat' ľuďom rovno do očí.) Napokon som vinný preto, že keby vo mne aj bola veľkodušnosť, tým väčšmi by ma trápilo vedomie, že mne je celkom nanič. Z veľkodušnosti by som zaiste nič nemohol urobiť: ani odpustiť, lebo nactiutíhač ma možno udrel podľa zákonov prírody a zákonom prírody nemožno odpúšťať; ani zabudnúť, lebo aj napriek zákonom prírody to predsa len bolí. Napokon, aj keby som nechcel byť veľkodušným, ale naopak, túžil by som pomstiť sa nactiutíhačovi, nemohol by som sa nikomu ničím pomstiť, lebo by som sa neodhodlal niečo urobiť, aj keby som mohol. Prečo by som sa neodhodlal? O tom chcem povedať niekoľko slov osobitne.

III

Ved' ako to napríklad robia ľudia, ktorí sa vedia pomstiť a vôbec obrániť sa? Ak povedzme zahoria pomstou, na ten čas v celej ich bytosti okrem toho pocitu neostane nič. Taký pán ide rovno za svojím cieľom ako rozzúrený býk s nízko otrčenými rohmi a cúvne iba ak pred múrom. (Mimochodom: takí páni, totiž bezprostrední ľudia a činovníci, pred múrom úplne kapitulujú. Múr nie je pre nich prekážkou ako napríklad pre nás, ktorí uvažujeme, a preto nič nerobíme; nie je zámenkou vrátiť sa z cesty, zámenkou, v ktorú našinec zvyčajne neverí, ale vždy sa jej zaraduje. Nie, oni celkom úprimne kapitulujú. Múr pre nich znamená niečo upokojujúce, mravne prípustné a definitívne, dokonca možno niečo mystické... Ale o múre potom.) Prosím, presne takého bezprostredného človeka pokladám za pravého, morálneho,

akým ho chcela mať sama matka príroda, ktorá ho láskavo priviedla na svet. Takému človeku závidím, až mi žlč vrie. Je hlúpy, o to sa neškriepim; ale normálny človek možno má byť hlúpy, odkiaľ to máme vedieť? Azda je to dokonca celkom pekné. O to väčšmi sa vo mne, povedal by som, zakorenilo vedomie, lebo ak vezmeme napríklad antitézu normálneho človeka, to znamená človeka s intenzívnym vedomím, ktorý prirodzene nevyšiel z lona prírody, ale zo skúmanky (to je už takmer mysticizmus, páni, ale tuším aj to), potom tento človek zo skúmanky zavše natoľko kapituluje pred svojou antitézou, že sám seba s celým svojím intenzívnym vedomím statočne pokladá za myš, a nie za človeka. Nech je to myš s intenzívnym vedomím, ale predsa len myš, tu však ide o človeka, a tak teda... atď. A hlavne sám seba pokladá za myš; nikto ho o to neprosí; a to je dôležité hľadisko. Teraz si všimnime túto myš v akcii. Predpokladajme napríklad, že jej ukriždili (ona sa takmer vždy cíti ukriždená), a tiež sa chce pomstiť. Možno sa v nej nakopí ešte viac zlosti ako v *l'homme de la nature et de la vérité**. Hnusná, podlá chuťka oplatiť nactiutľhačovi tým istým zlom sa v nej možno ozýva hnusnejšie ako v *l'homme de la nature et de la vérité*, svojou vrodenu hlúposťou pokladá svoju pomstu za obyčajnú spravodlivosť; ale myš vďaka intenzívnemu vedomiu túto spravodlivosť popiera. Napokon dôjde na samotnú vec, na akt pomsty. Nešťastná myš okrem vrodenej špinavosti už stihla natrúsiť okolo seba toľko otázok a pochybností, toľko iných špinavostí, do jednej otázky zhrnula toľko nevyriešených otázok, že sa okolo nej nevdojak nzbiera akási osudová zmiešanina, akýsi smradľavý kal, skladajúci sa z jej pochybností, vzrušení a napokon z pľuvancov, akými ju častujú bezprostrední činovníci, ktorí ju slávnostne obklopujú v podobe sudcov a diktátorov a rehocú sa z nej na celé vráta. Prirodzene, neostáva jej nič iné, len kývnuť nad všetkým labkou a s úsmevom predstieraného pohľadania, ktorému ani sama neverí, hanebne sa prešmyknúť do svojej

* Človek prirodzený a pravdivý. (fr.)

škáročky. Tam, vo svojom škaredom zapáchajúcom podzemí, sa naša ukrivdená, ubitá a na posmech vyvedená myš hneď pohrúži do studenej, jedovatej, ale najmä večitej zloby. Štyridsať rokov v jednom kuse bude spomínať svoju krivdu do najmenších, najhanebnejších podrobností a zakaždým pridá ešte hanebnejšie details, aby sa zlostne podpichovala a dráždila vlastnou obrazotvornosťou. Sama sa bude hanbiť za svoju obrazotvornosť, ale napriek tomu všetko pospomína; všetko preberie, natára o sebe nezmysly pod zámienkou, že sa jej tiež mohli prihodiť, a nič neodpustí. Azda sa začne aj mstiť, ale akosi nedôsledne, malichernosťami, zo skrýše, inkognito, lebo neverí, že má právo pomstiť sa, ani úspechu svojej pomsty a vopred vie, že všetkými svojimi pokusmi odplatiť sa vytrpí si sama stonásobne viac ako ten, komu sa pomstí; ten sa možno ani nepoškrabe. Na smrteľnej posteli zasa len všetko pospomína, s úrokmi, ktoré za celý čas narástli a... Ale práve v tomto studenom, protivnom polozúfalstve, poloviere, v tom vedomom pochovaní samej seba zažíva od žiaľu, štyridsať rokov v podzemí; v tej intenzívne vytvorenej a čiastočne predsa len pochybnej bezvýhodiskovosti svojho polozenia, v celom tom jedovisku neukojených želaní, ktoré ju pohltili, v celej tej horúčke váhaní, navždy prijatých rozhodnutí a pokání, ktoré o minútu znova nastanú – tkvie jadro tej čudnej rozkoše, o ktorej som hovoril. Je taká jemná, zavše taká nepochopiteľná, že máličko obmedzení ľudia alebo dokonca ľudia s pevnými nervami nepochopia ani jedinú jej črtu. „Možno ju nepochopia ani tí,“ spontánne doložíte vyškerení, „čo nikdy nedostali zaucho,“ a takým spôsobom mi zdvorilo naznačíte, že som za svojho života tiež okúsil zaucho, a práve preto hovorím ako znalec. Stavím sa, že si to myslíte. No buďte pokojní, páni, nedostal som zaucho, hoci mi je jedno, čo si o tom myslíte. Možno sám ťutujem, že som za svojho života rozdal málo zaúch. Dost' už o tom, viac ani slova na túto tému, pre vás mimoriadne zaujímavú.

Pokračujme pokojne o ľuďoch s pevnými nervami, ktorí nechápu známú vycibrenosť pôžitkov. Aj keď títo páni v iných

prípadoch napríklad revú ako býci, z plného hrdla, povedzme, nech im to slúži na česť; lenže, ako som povedal, pred nemožnosťou hneď skrotnú. Nemožnosť znamená kamenný múr? Aký kamenný múr? Prirodzene, zákony prírody, závery estetických vied, matematika. A keď ti napríklad dokážu, že človek pochádza z opice, načo sa tu mraštiť, ber to, ako je. A keď ti dokážu, že kvapôčka vlastného tuku ti má byť vzácnejšia ako stotisíc podobných tebe a že v tomto výsledku napokon vyúsťujú všetky takzvané cnosti a povinnosti a iné bludy a predsudky, len to tak ber, čo robiť, lebo dvakrát dva je matematika. Skúste niečo namietnuť.

„Odpusťte,“ okríkne vás niekto, „nemôžete sa búriť: dvakrát dva sú štyri! Príroda sa vás nepýta: nestará sa o vaše želania a o to, či sa vám jej zákony páčia, alebo nie. Musíte ju brať takú, aká je, a tým aj všetky jej výsledky. To znamená, že múr je múr... atď. atď.“ Môjtybože, čo má po zákonoch prírody a počtoch, keď sa mi tie zákony a dvakrát dva sú štyri akosi nepáčia? Prirodzene, taký múr neprerazím čelom, ak naozaj nebudem mať silu preraziť; ale ani sa s ním nezmierim len preto, že ten kamenný múr je predo mnou a ja som nemal dost' sily.

Taký kamenný múr akoby bol skutočne uspokojením a skutočne obsahoval aspoň nejaké slovo ľuďom, len a len preto, že dvakrát dva sú štyri. Hlúposť nad hlúposť! Iná vec je všetko chápať, všetko vnímať; všetky nemožnosti a kamenné múry; neuspokojiť sa ani s jednou nemožnosťou a kamenným múrom, ak vás otravuje uspokojovať sa, najnevyhnutnejšími logickými kombináciami dospieť k najodpornejším záverom na večnú tému o tom, že údajne sám som niečím zavinil kamenný múr, hoci je zasa očividné, že vôbec nie som vinný, a preto len mlčky a bezmocne škrípem zubami, slastne zamriem v zotrvačnosti a snívam o tom, že sa vlastne ani nemám na koho hnevať, že chýba objekt a možno sa nikdy nenájde, že je tu podvrh, prekrucovanie, šudierstvo, že je to jednoducho zmiešanina – nevedno čo a nevedno kto, ale napriek všetkým tým nedostatkom informácií a prekrucovaniu vás to bolí, a čím viac toho neviete, tým to bolí väčšmi.

IV

„Hahaha, veď potom nájdete pôžitok aj v bolení zuba!“ zvoláte so smiechom.

„Prečo nie, aj v bolení zuba je pôžitok,“ odpoviem. Celý jeden mesiac ma boleli zuby; viem, že je. Prirodzene, tu sa človek mlčky nezlostí, ale stoná; nestoná úprimne, ale ľstivo, a o tú ľstivosť ide. Práve v stonoch sa prejavuje pôžitok trpiaceho; keby v tom necítil pôžitok, ani by nestonal. To je dobrý príklad, páni, rozviním ho. V stonaní sa prejavuje, po prvé, celá hanebná neúčelnosť vašej bolesti, ponížujúca pre vaše vedomie; celá zákonitosť prírody, na ktorú, prirodzene, kašlete, ale pre ktorú trpíte, hoci príroda netrpí. Prejavuje sa vedomie, že nijakého nepriateľa nemáte, je len bolesť; vedomie, že ste spolu so všetkými Wagenheimovcami* úplne v područí svojich zubov; že ak sa niekomu zachce, zuby vás prestanú bolieť, a ak nezachce, budú vás bolieť ďalšie tri mesiace; a ak napokon ešte vždy nesúhlasíte, a predsa protestujete, na vlastnú útechu vám neostáva nič iné, len vyšľahať sám seba alebo päšťou pevnejšie ubiť svoj múr, ale rozhodne nič viac. No prosím, tými urážkami do krvi, tým posmechom nevedno koho sa napokon začína pôžitok, ktorý sa zavše končí najväčšou zmyselnosťou. Prosím vás, páni, započúvajte sa dakedy do stonania vzdelanca devätnásteho storočia, ktorého bolia zuby, asi na druhý alebo na tretí deň choroby, keď už nestoná ako v prvý deň, totiž, stoná nielen preto, že ho bolia zuby; nestoná ako dáky obmedzený sedliak, ale ako človek na úrovni, človek európskej civilizácie, ako človek, odtrhnutý od pôdy a od ľudového pôvodu, ako sa dnes hovorí. Stoná akosi škaredo, zlomyseľne a zlostne, po celé dni a noci. Veď aj sám vie, že stonaním si vôbec nepomôže; vie lepšie ako všetci ostatní, že sa len zbytočne vyčerpáva a rozčuluje seba a iných; vie, že aj divákov, pred ktorými sa namáha, aj celú jeho rodinu už omrzelo počúvať ho, ani štipku mu neveria a v duchu si myslia, že by

* Zubní lekári rovnakého mena v Petrohrade.

mohol stonať inakšie, jednoduchšie, bez vykrúcania a výstrelkov a že vystrája len zo zloby, zo zlomyseľnosti. A práve v tom, že si to všetko uvedomuje a hanbí sa, tkvie zlomyseľnosť. „Reku, znepokojujem vás, srdce vám trhám, nikomu v dome nedám spať. Ale veď nespíte, aj vy cítite každú minútu, že ma bolia zuby. Už nie som pre vás hrdina, akým som sa chcel zdať predtým, ale jednoducho špinavec, *chenapan**. Nech! Som veľmi rád, že ste ma rozlúskli. Je vám zle počúvať moje podlé stony? Nech vám bude zle; teraz ešte cifrovanejšie zavýjem...“ Ani teraz tomu nerozumiete, páni? Nie, vidieť, že vám ešte treba dorásť do tohto pôžitkárstva! Smejete sa? Som veľmi rád, prosím. Páni, moje žarty sú, prirodzene, neslušné, rôznorodé, popletené, cítiť z nich, že nedôverujem sám sebe. Je to však preto, že si samého seba nevážim. Azda si uvedomelý človek môže seba nejako vážiť?

V

Nuž či môže, či si môže aspoň trošku vážiť seba človek, ktorý sa dokonca v samom pociťovaní vlastného poníženia opováži nájsť rozkoš? Nehovorím to z akejsi strojenej ľútosti. Neznášal som, keď som mal povedať: „Odpusťte, tatko, viac nebudem,“ nie preto, že som to nebol schopný povedať, naopak, možno práve preto, že som bol priveľmi schopný, ba ešte ako! V takom prípade, keď som sa neprevinil ani vo sne, ani v mysli, dal som sa naschvál nachytať. To bolo zo všetkého najodpornejšie. Pritom som bol celkom rozčítovaný, ľutoval som to, prelieval slzy a, prirodzene, podvádzal sám seba, hoci som sa vôbec nepretvaroval. Už vtedy som akosi strácal srdce... Tu som dokonca nemohol obviňovať ani zákony prírody, hoci práve ony mi ustavične a najväčšmi krivdili po celý život. Hnusné je spomínať to všetko, však aj vtedy som sa hnusne cítil. Veď o necelú

* Naničhodník. darebák, lenivec (fr.).

minútu som si už zlostne uvedomil, že to všetko je lož, lož, odporná strojená lož, totiž všetka tá ľútosť, všetky tie dojatia, všetky tie sľuby, že sa polepším. Spýtate sa: prečo som tak sám seba krivil a trýznil? Odpoviem: preto, lebo som sa priveľmi nudil, nechcel som sedieť so založenými rukami; a tak som robil vývrtky. Naozaj. Lepšie pozorujte sami seba, páni, potom pochopíte, že je to tak. Sám som si vymýšľal dobrodružstvá a tvoril život, aby som si aspoň trochu požil. Koľko ráz sa mi pošťastilo napríklad aspoň sa hnevať, kdeže, ako naschvál som sa nemal za čo, veď som vedel, že sa nemám prečo hnevať, ale tváril som sa nahnevane a naostatok som sa naozaj tak rozčúľil, že som sa skutočne hneval. Mňa akosi po celý život lákalo vystrájať také kúsky, že ku koncu som sa už ani nevedel ovládať. Inokedy som sa chcel nasilu zamilovať, dokonca dva razy. Tak som trpel, páni, ubezpečujem vás. V hĺbke duše nemôžem uveriť, že trpím, je mi to smiešne, ale predsa trpím tým najozajstnejším, normálnym spôsobom, žiarlim, idem vyskočiť z kože... A to všetko z nudy; páni, všetko z nudy; prignia-vila ma zotrvačnosť. Veď priamy, zákonitý, bezprostredný plod vedomia je zotrvačnosť, totiž vedomá nečinnosť. O tom som sa už zmienil. Opakujem, horlivo opakujem: všetci bezprostrední ľudia a činovníci sú aktívni preto, lebo sú tupí a obmedzení. Čím to vysvetliť? Nuž takto: v dôsledku obmedzenosti najrukolapnejšie a druhoradá príčiny pokladajú za prvotné, preto sa skôr a ľahšie presviedčajú, že pre svoju činnosť našli neochvejný podklad a uspokoja sa; a to je to hlavné. Veď ak sa chceme do niečoho pustiť, musíme byť s tým predbežne úplne spokojní, nesmieme vôbec pochybovať. Lenže ako sa ja napríklad uspokojím, kde mám prvotné príčiny, o ktoré sa opriem, kde mám podklad? Odkiaľ to vezmem? Cvičím si myslenie, a preto každá prvotná príčina hneď vlečie za sebou druhú, ešte prvotnejšiu, a tak ďalej, donekonečna. To je práve podstata každého vedomia a myslenia. To znamená, že znova sú to zákony prírody, a výsledok je aký? Ten istý. Spomeňte si: nedávno som hovoril o pomste. (Asi ste to nepochopili.) Vraví sa: človek sa

pomstí, lebo v tom nachádza spravodlivosť. To znamená, že našiel prvotnú príčinu, našiel podklad, a to spravodlivosť. Tak sa teda na celej čiare uspokojil, a preto sa pomstí spokojne a úspešne, presvedčený, že to robí v záujme čestnej a spravodlivej veci. Ale ja v tom nevidím spravodlivosť, nenachádzam v tom ani nijakú cnosť, a teda, ak sa začnem mstiť, tak len zo zlosti. Prirodzene, zlosť by všetko premohla, všetky moje pochybnosti, a tak by mohla celkom úspešne byť prvotnou príčinou práve preto, že nie je príčinou. Lenže čo robiť, ak neprechovávam zlosť (nedávno som práve tým začal). Vo mne sa zlosť zasa len tak pre tie prekliate zákony vedomia chemicky rozkladá. Pozeráš – objekt vyprcháva, dôvody sa vyparujú, vinníka nemožno nájsť, krivda sa nestáva krivdou, ale osudom, čímsi ako boľenie zuba, za ktoré nikto nemôže, a tak ostáva zasa to isté východisko – totiž bolestivejšie ubiť múr. Zaženieš sa, lebo si nenašiel prvotnú príčinu. Ale skús sa voslep uniesť svojím pocitom, bez uvažovania, bez prvotnej príčiny, vypni svedomie aspoň na ten čas; znenávid' alebo si obľúb, len aby si nesedel so založenými rukami. Najneskoršie pozajtra začneš pohrdať sám sebou, že si sám seba vedome oklamal. Výsledkom je mydlová bublina a zotrvačnosť. Ó, páni, možno práve preto pokladám sám seba za múdreho človeka, že som po celý život nič nemohol ani začať, ani dokončiť. Nech, nech som táraj, neškodný, nepríjemný táraj, ako sme všetci. Ale čo si počítať, ak priamym a jediným poslaním každého múdreho človeka je tárať, totiž úmyselne mlátiť prázdnu slamu.

VI

Ó, keby som nič nerobil iba z lenivosti. Bože, či by som si potom vážil sám seba! Vážil by som si, že som schopný mať v sebe aspoň lenivosť; mal by som aspoň jednu vlastnosť naoko kladnú, o ktorej by som bol sám presvedčený. Na otázku, kto som, by som odpovedal: lenivec; bolo by

mi náramne príjemné počuť to o sebe. Lenivec – veď to je hodnosť a funkcia, to je, prosím, kariéra. Nežartujte, je to tak. Potom som oprávnené členom najpoprednejšieho klubu a zaoberám sa len tým, že si ustavične vážim sám seba. Poznal som pána, ktorý sa celý život pýšil tým, že sa vyznal v červenom víne Château Lafite. Pokladal to za svoju kladnú vlastnosť a nikdy o sebe nezapochoyboval. Zomrel nielen s pokojným, ale triumfujúcim svedomím a mal absolútne pravdu. Ale ja by som sa potom dal na kariéru: bol by som leňoch a pažravec, no nie obyčajný, ale napríklad mal by som cit pre všetko krásne a vznešené. Ako sa vám to páči? To sa mi dávno marilo. To krásne a vznešené mi v mojich štyridsiatich rokoch ležalo v hlave dávno; lenže to je teraz, v mojej štyridsiatke, ale vtedy – ó, vtedy to bolo inakšie! V okamihu by som si našiel zodpovedajúcu činnosť, a to piť na zdravie všetkého krásneho a vznešeného. Potom by som všetko na svete premenil na krásne a vznešené, vo vyslovene najhnusnejšom svinstve by som našiel krásu a vznešenosť. Ronil by som slzy ako mokré špongie. Napríklad maliar namaľoval geovský* obraz. Hneď si vypijem na zdravie maliara, ktorý namaľoval geovský obraz, lebo mám rád všetko krásne a vznešené. Autor napísal ‚ako komu vyhovuje’**, hoci si vypijem na zdravie ‚komu vyhovuje’, lebo mám rád všetko krásne a vznešené. Za to si budem nárokovat’ úctu, budem prenasledovať toho, čo mi úctu prejavovať nebude. Budem si žiť spokojne, zomriem slávnostne – veď je to nádhera, úplná nádhera! Potom by som si zapustil také brucho, vyrobil si takú trojitú bradu, koho stretnem, zvolal by pri pohľade na mňa: „To je teda plus, to je teda pravý klad!“ Nuž ako myslíte, také výroky je v našom negatívnom storočí náramne príjemné počuť, páni.

* Nikolaj Nikolajevič Ge (1831 – 1894) – jeden zo zakladateľov tvorby peredvižnikov. Okrem iného vytvoril dramatické, expresívne kompozície na nábožensko-etické témy.

** Ako komu vyhovuje (povedky, scénky, úvahy a aforizmy) – Ščedrinovo dielo, uverejnené v časopise Sovremennik r. 1863.